

УДК 341

**ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰЙЫМДАР ШЕҢБЕРІНДЕ
ҚЫЛМЫСҚЕРЛЕРДІ ЭКСТРАДИЦИЯЛАУ ҮШІН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ІЗДЕУ**

Шымберген Жұлдыз

5807

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ –нің Заң факультетінің
4-курс студенті, халықаралық құқық кафедрасы
Ғылыми жетекші – з.ғ.к. Қарабаев Ф. Ж.

Қылмысқа қарсы күресте мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың қызметін үйлестірудің жалпыға танылған орталығы БҰҰ (Біріккен Ұлттар Ұйымы) болып табылады, оның жарғылық міндеті әлеуметтік және гуманитарлық сипаттағы мәселелерді шешу болып табылады. Бұған ынтымақтастықтың осы саласындағы бірыңғай стандарттар мен нормаларды белгілеу, біріздендірілген конвенцияларды, үлгі шарттарды, басқа да халықаралық-құқықтық актілерді және құқық бұзушылармен жұмыс істеу ережелерін қабылдау жолымен қол жеткізіледі. Бұл жұмыспен БҰҰ-ның бас және көмекші органдары айналысады.

Сонымен, ЭКОСОС (БҰҰ-ның экономикалық және әлеуметтік кеңесі) шеңберінде негізгі құқық қорғау құрылымдары шоғырланған. Олардың арасында 1992 жылы құрылған қылмыстың алдын алу және қылмыстық сот төрелігі жөніндегі Комиссия ерекше орын алады. Комиссия 5 жылда бір рет БҰҰ-ның қылмыстылықтың алдын алу және құқық бұзушылармен қарым-қатынас жасау жөніндегі Конгрестерін өткізеді. Олар қылмыспен күресте және халықаралық қылмыстық құқық нормаларын біріздендіруде бүкіл адамзаттың күш-жігерін үйлестіру жөніндегі жаһандық форумдарға айналды. БҰҰ Бас Ассамблеясы қылмыстың алдын алу және қылмыстық сот төрелігі саласындағы ұзақ мерзімді жоспарлар мен бағдарламаларды қабылдайды. Бұл бағдарламалар мемлекеттерге ақпарат жинау мен алмасуға, кадрлар даярлауға, қылмыстың алдын алудың ұлттық бағдарламаларын жасау ісінде консультациялық қызметтер көрсетуге арналған [1].

БҰҰ Хатшылығының шеңберінде қылмыстың алдын алу және қылмыстық сот төрелігі бөлімі бар. Оның қызметінің арқасында Хатшылық қылмыстың жай-күйі туралы ақпаратты иеленеді және оған қарсы күрес жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыруға қатысады. БҰҰ мамандандырылған мекемелері өздерінің жарғылық міндеттері шеңберінде қылмысқа қарсы күреске қатысады. 1952 жылдан бастап БҰҰ-да "қылмыстық құқық саласындағы саясатқа халықаралық шолу" жинағы шығарылады, онда қылмыстың жай-күйі туралы статистикалық мәліметтер, өткізілген конгрестер туралы есептер, жаңа заңнама және халықаралық-құқықтық актілер туралы деректер жарияланады.

Жалпы әмбебап ұйымдардан басқа, қылмысқа қарсы күресте ынтымақтастықты үйлестірумен осы мақсатта арнайы құрылған, атап айтқанда, халықаралық қылмыстық полиция ұйымы (Интерпол) және Еуропалық полиция ведомствосы (Еуропол) сияқты халықаралық ұйымдар айналысады [2].

1914 ж. 14-18 сәуірде Монакода қылмыстық полицияның I Халықаралық конгресі өтті, ол Халықаралық қылмыстық полиция ұйымын құрудың алғышарты болып саналады. Конгрестің күн тәртібіндегі негізгі мәселелер: криминалистикалық ақпараттың халықаралық есебін ұйымдастыру және экстрадициялау рәсімін біріздендіру. 1923 жылғы 7 қыркүйекте тұрақты жұмыс істейтін ұйым — қылмыстық полицияның халықаралық комиссиясы (кейіннен Интерпол атауын алған) құрылды. Комиссия жанында 1924 жылы халықаралық қылмыскерлер туралы ақпарат бөлімі және оларды іздестірудің халықаралық қызметі құрылды. Осы халықаралық ұйым шеңберінде экстрадициялау институтының дамуындағы келесі кезең 1926 жылы Берлинде болған Конгресті атап өтуге болады, онда қылмыскерлерді беру мәселелері талқыланды. 1930 жылы экстрадиция жүзеге асырыла алатын қағидалар әзірленді. 1956 ж. Венадағы қылмыстық полицияның халықаралық комиссиясының XXV сессиясында жаңа жарғы қабылданды және сол сәттен бастап Комиссия ресми түрде "қылмыстық полицияның халықаралық ұйымы — Интерпол" деп аталды [1].

Интерполдың құрамындағы мемлекеттердің делегаттары, әдетте полиция қызметкерлері, жыл сайын ұйымның Бас Ассамблеясының жұмысына қатысады, ол ұйым қызметінің қағидаларын анықтайды, қаржы саясатын белгілейді, сондай-ақ жалпы жұмыс

жоспарын бекітеді. Атқарушы Бас Комитет хатшылық жүзеге асыратын ұйымның қызметіне бақылауды жүзеге асырады [4].

Экстрадициялау мәселелеріне қатысты айтар болсақ, ұйымның өз құрылымында тергеу алдындағы рәсімдер мәселелерімен Интерполдың заң бөлімі (үшінші бөлім) айналысады, оның іздестіру іс-әрекетінде көптеген бағыттар бар, бірақ ең бастысы— қылмыскерлерді ұстап беру (экстрадициялау) мақсатында іздестіру болып табылады. Бұл жерде полицияның мұндай қызметінде негізгі рөл атқаратынын ескерген жөн. Ол ұстап беру субъектісінің қатысуын қамтамасыз етеді. Беру мәселелері дипломатиялық арналар арқылы құзыретті органдардың (әдетте, соттар мен прокуратураның) қатысуымен екіжақты шарттар, ұлттық заңнама және өзара келісімдік қағидаты негізінде шешіледі. Осыған байланысты, Интерпол әрқашан экстрадициялау рәсімі көзделетін ұстап беру туралы заңдарды қабылдау, құқықтық көмек туралы екі жақты немесе көп жақты шарттар жасасу қажеттігін көрсеткенін атап өткен жөн. Осындай шарттар жасасуға көмектесуге тырыса отырып, халықаралық қылмыстық полиция ұйымының Бас Ассамблеясы 1999 жылы полиция органдарының өзара іс-қимылы туралы Модельдік келісімді мақұлдады [1].

Қазіргі уақытта Интерпол 190 мемлекетті біріктіреді, олардың әрқайсысында ұйымның ұлттық орталық бюросының (ҰОБ) функцияларын орындайтын орган құрылды. Интерпол, сондай-ақ, ұстап беру туралы көпжақты халықаралық шарттарға қол қоюға шақырады және мұндай өтініштермен БҰҰ-ға бірнеше рет жүгінген. Алайда, өкінішке орай, мемлекеттер өзара екі жақты шарттар немесе өңірлік келісімдер жасай отырып, басқа жолмен жүріп жатыр (мысалы, 1957 жылғы құқық бұзушыларды ұстап беру туралы Еуропалық конвенция, 1981 жылғы экстрадициялау жөніндегі Панамерикалық конвенция, 1994 жылғы Батыс Африка мемлекеттерінің экономикалық қоғамдастығының бұрынғы дәстүрі бойынша Конвенция және т.б.). Интерпол қызметінің негізгі түрлерінің бірі— қылмыс жасалған мемлекеттен тыс жерде кемінде екі немесе одан да көп елдің аумағында жүргізілетін халықаралық іздестіру болып табылады [3].

Қылмыскерді халықаралық іздеу ол полиция органы өз еліндегі Интерполдың ҰОБ-на шетелге қашқан, келген елі белгісіз қылмыскерді халықаралық іздестіруді бастау туралы өтінішпен (сұрау салумен) жүгінуінен басталады. ҰОБ-ға жүгінгенге дейін қызметкерлер мынадай ақпаратты білуі тиіс: қылмыс жасау фактісі; қылмыскердің жеке басы; қылмыскердің сұрау салынатын мемлекеттен тыс жерде болу фактісі. Полиция органы қызметкерінің қолында адамды қамауға алуға ордері (қаулысы немесе өзге де ұлттық баламасы) немесе оны бас бостандығынан айыру түрінде жаза тағайындау туралы сот үкімі болуы тиіс [7].

ҰОБ — бұл мемлекет және оның бақылауымен қалыптасатын және қылмыстарды тергеу және кінәлілерді қылмыстық қудалау саласында өкілеттіктер берілетін мемлекетішілік органдар. Әдетте олардың құрамына прокуратура мен полиция қызметкерлері кіреді. Қызыл хабарламалар қылмыскердің орналасқан жерін анықтау және ұстау үшін беріледі [5].

Интерпол қызметінің негізгі бағыттарының бірі — "хабарламалар" және "тарату" беру болып табылады. Хабарламалар — бұл "ұйымның барлық мүшелеріне жіберілетін халықаралық ынтымақтастық немесе халықаралық іздестіру жариялау туралы" сұрау салулар. Тарату хабарламаға ұқсас, бірақ мемлекеттерге тікелей "бір немесе бірнеше ұлттық орталық бюро немесе бір немесе бірнеше халықаралық органдар арқылы жіберіледі және осымен бір мезгілде ұйымның полицейлік деректер базасына енгізіледі". Қызыл хабарламалар—бұл ұлттық орталық бюроның сұратуы бойынша берілетін хабарламалардың ерекше түрі. Олар ауыр емес қылмыстар үшін берілмейді. Адам іздестіріліп жатқан қылмыс, егер адам жазасын өтеу үшін іздестіріліп жатқан болса, бас бостандығынан айыру түріндегі жазасының кемінде алты ай мерзімі болуға тиіс. Тарату сол рәсімге және шектеулерге сәйкес хабарламалар сияқты негіздер бойынша беріледі. Интерполдың жүйесіндегі ҰОБ ақпаратты екшеуге, тұрақты тексеру жүргізуге, "халықаралық құқық бойынша міндеттемелерді" қоса алғанда, және құқықтық кепілдіктерді қолдануға жауап беретін орган болып табылады.

Интерполдың Бас хатшылығына бақылау функциялары берілген және алдын ала тексеру жүргізуге, қызыл хабарламаларды беруді қадағалауға жауап береді. Хатшылық Интерполдың ережелеріне сәйкес келетін хабарламалар мен таратулар береді. Ережелерді қайталап бұзған жағдайда хатшылық ҰОБ-дан түзету шараларын қабылдауды, не оны Интерполдың деректер базасына қол жеткізуден айыруды талап ете алады. Бас хатшылық "деректерді заңсыз өңдеудің" жолын кесуге және егер оларды сақтау ұйымның қағидаттарына қайшы келетіні туралы қорытындыға келсе, деректерді өз бастамасы бойынша жоюға құқылы[2].

Жоғарыда айтылғандай, қылмыскерлерді қамауға алу және кейіннен экстрадициялау мақсатында іздестіру Интерполдың басым бағыты болып табылады. Қылмысқа қарсы халықаралық күрес практикасында қудаланатын адамды беру проблемасы ең күрделі емес, өйткені ол мүдделі мемлекеттердің егемендігін тікелей қозғайды. Қылмыскерлерді ұстап беруге қатысты барлық мәселелерді шешу мемлекеттің ішкі құзыретіне жатады. Мемлекет берудің заңды негіздерін (тиісті шарттардың болуы, өзара түсіністік, ұлттық заңнама), мұндай мәселелер шешілетін арналарды (дипломатиялық немесе заңды) өзі айқындайды, ұстап беру туралы түпкілікті шешім шығаруға құқылы органдарды (сот, прокуратура) көрсетеді, сондай-ақ ұстап беру мүмкін немесе мүмкін емес жағдайларды ұсынады. Іздестіруді Интерполдың адамды кейіннен ұстап беру мақсатында жүргізетініне қарамастан, Интерпол ұстап беруді жүзеге асырмайтынын нақты анықтау қажет. Бұл мәселені мемлекеттердің уәкілетті органдары шешеді және, әдетте, бұл мәселені шешу дипломатиялық арналар—сыртқы істер министрліктері арқылы жүргізіледі[6].

Қорытындылай келе, қылмысқа қарсы күрестегі халықаралық ынтымақтастық мемлекеттердің халықаралық ұйымдар шеңберіндегі үйлестірілген іс-әрекеттерінен және олар жүргізіп отырған саясаттың бірізділігінен көрінеді. Өкінішке орай, қылмыс қоғаммен бірге дамып келеді, өз мақсаттарында ғылым мен техниканың озық жетістіктерін пайдалана отырып, Интерполға халықаралық қылмысқа қарсы әрекет ете алатын күш болып қалу үшін үнемі жетілдірілуі қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Очкасова И.В.«Международный розыск преступников с целью экстрадиции в рамках современных международных организаций», 3 стр.
2. <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2017/09/Europe-Transnational-Injustices-Publications-Reports-Thematic-reports-2017-RUS.pdf>
3. Сулумов Р.И. «Роль интерпола в вопросах обеспечения международного правопорядка», 125 стр.
4. Устав Международной организации уголовной полиции Интерпола(в ред. по состоянию на 01.01.1986)<http://docs.cntd.ru/document/1901939>
5. Международный розыск // Инф. сб. НЦБ Интерпола. 1997. № 20. С. 24.
6. Самарин В.И. Интерпол. Международная организация уголовной полиции. СПб., 2004. 66–67стр.
7. ICPO-Interpol General Secretariat. Interpol Red Notices // International Criminal Police Review. 1998. № 468.